

AZ 1938 ÓTA BEKÖVETKEZETT ESEMÉNYFK HATÁSA A KISEBBSÉGVÉDELEMRE, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A HATÁRONTÚLI MAGYARSÁG HELYZETÉRE.*)

Kisebbségvédelem és a Nemzetek és a Nemzetek Szövetsége.

A párizskörnyéki békeszerződések kisebbségvédelmi rendelkezéseinek legnagyobb jelentősége abban a tényben keresendő, hogy először történt kísérlet a kisebbségvédelmi jogszabályok rendszerbefoglalására és e jogszabályoknak a nemzetközi hatalom minden részeseivel való elismeretására.

A Nemzetek Szövetsége által létesített kisebbségvédelem alapelvei és módszerei az alábbiakban foglalhatók össze:

a) A kisebbségvédelmi szerződések a szövetséges és társult hatalmak és a kötelezett állam közt létrejött s ennek egész területére vonatkozó szerződések, vagy a két érdekelt állam területének csak bizonyos részére állapítanak meg jogot.

Kisebbségvédelmi jogszabályokat statuálnak az egyes kelet-európai államok által a Nemzetek Szövetsége előtt tett deklarációk is.

b) Az új kisebbségvédelmi jogrend hatályosabb megvalósulása céljából a kisebbségek materiális jogát a Nemzetek Szövetségének védelme alá helyezték.

c) Hasonló célja van a szerződések azon szakaszának is amely szerint az érdekelt állam kötelezi magát arra, hogy a kisebbségvédelmi jogszabályokat az állam alaptörvényéül ismeri el, „hogy semminemű törvény, rendelet vagy hivatalos intézkedés ezekkel a rendelkezésekkel nem lesz ellentmondásban s ezekkel szemben semmiféle törvény, rendelet vagy hivatalos intézkedés nem lesz hatályos“.

d) A kisebbségeknek biztosított jogok alanyai csak saját állampolgárok lehetnek.

e) A Nemzetek Szövetségének kisebbségvédelmi rendszere a kor individuális-liberális szemléletének megfelelően a személyiség elvét valószínűsíti meg: a jogok csak a kisebbséghez tartozó egyest illetik és nem a kollektívumot.¹⁾

A békeszerződésekben biztosított tételes kisebbségi jogok a következő pontokba foglalhatók össze:²⁾

¹⁾ Az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga Kisebbségi Szakosztályának 1943. évi pályázatán díjat nyert munka kivonata.

²⁾ Bővebben lásd: Csepreghy László: A nemzeti kisebbségek politikája. Eger, 1938. 210—211. old. II. köt.

Az egyeseket megillető jogok:

1. A kisebbségi egyén személyének védelme.
2. Az egyén nyelvhasználata érdekében keletkezett szabályok.
3. Az egyén vallásszabadságát biztosító jogok.

A kisebbség korporatív jogainak védelme:

- 1 A kisebbség nyelvhasználatának védelme.
2. A kisebbség iskolaállítási és fenntartási joga.
3. A kisebbség kulturális érdekeinek védelmét szolgáló jog.
4. A kisebbség politikai jogait biztosító rendelkezések.

Habár a békeszerződés megalkotói őszintén akarták a kisebbségi kérdés megoldását, a gyakorlatban csakhamar kiderült, hogy céljukat nem érték eb A Nemzetek Szövetsége ugyanis, ahelyett, hogy a kisebbségek sérelmeit méltányosan orvosolta volna, rendszerint a kisebbség kormányának igazolását fogadta el, sőt a legtöbbször a panaszt, formai hiányosságokra való hivatkozással, elutasította. Meghonosodott az a gyakorlat, hogy az államot védték a kisebbségektől és nem megfordítva. Természetesen ilyen légkörben nem lehetett szó a kisebbségek hatályos védelméről.

A müncheni négyhatalmi értekezlet mérföldkövet jelent a közép-európai kisebbségek életében. Jelentőségét röviden ezekben foglalhatjuk össze:

1. Az a tény, hogy Európa négy vezető hatalmának képviselői jöttek össze Münchenben, hogy a kisebbségek fontos kérdésében döntenek, bizonyítja, milyen nagy fontosságot tulajdonítanak a nagyhatalmak a kisebbségi kérdésnek.

2. Chamberlain angol és Daladier francia miniszterelnök jelenléte és együttes hozzájárulása a területi annexióhoz, igazolni látszik azt a feltevést, hogy a Nemzetek Szövetségének megalkotói és a versailles-i kisebbségvédelem fő képviselői maguk is elismerték, bizonyos megszorítással, az újabb kisebbségvédelem által alkalmazott népi elvet, bár az egyezmény azt, mint a megegyezés alaprincípiumát nem említi.

3. A müncheni egyezmény lezárja egyszersmindkorra a Nemzetek Szövetsége kisebbségvédelmi rendszerének korát, megnyitja ugyanakkor az új kisebbségvédelem érvényesülésének a lehetőségét.

4. Az eddigi európai nemzetközi hatalom kizárólagos birtokosai, Anglia és Franciaország mellé felsorakozik Német- és Olaszország is s a négy hatalom együttes akarata lesz irányító Európában.

A müncheni egyezménnyel a kisebbségvédelem új korszakba lépett. A párizsi békeszerződések kisebbségi jogának romjain most új jogrendszer alakul, mely a múlt hibáin okulva s a tényleges helyzet figyelembevételével, a problémákat tárgyilagosabban és minden népre nézve egyformán méltányosan kívánja megoldani.

Kisebbségvédelem a müncheni egyezmény után.

Ha az európai államok legújabb, a müncheni egyezmény után kötött nemzetközi ill. kisebbségi vonatkozású szerződéseit kísérvük figyelemmel, arra a meglepő felismerésre jutunk, hogy az államok a kisebbségi kérdést különleges fontossággal bíró és szükségképpen megoldandó problémaként kezelik. Még azok az

¹⁾ Lásd ugyanott, 2009. old.

államok is, amelyeket a versailles-i béke nem kötelezett kisebbedezni. A jelenség természetesen első pillanatra szokatlan, mert ségvédelemre, igyekeznek a meglévő problémákat békésen ren-a közvélemény megszokta, hogy a kisebbségek ügyeit mindig a legvégső esetben vették elő s akkor is rendszerint félmegoldásokat hoztak. Ez az egészen új, eddig nem tapasztalt érdeklődés, mely a kisebbségi problémák békés megoldására irányul, két-ségtelenül az államok azon józan felismerésén alapul, hogy az európai béke és hatalmi egyensúly csak úgy biztosítható, ha elő-zőleg a kisebbségi kérdést rendezik. Így jutottak el az államok hosszab hábozás után annak bevallásához, hogy az európai béke és együttműködés legfontosabb előfeltétele a kisebbségi kérdés rendezése.

Azon okok közül, amelyek a fejlődést ilyen irányba terelték, legelsősorban kell megemlítenünk az államok azon igyekezetét, hogy az erősen felkavart és feszült belpolitikai hangulatot valamiképpen levezessék. A belső béke és egyensúly volt tehát az óhajtott cél s ennek elérése érdekében az államok áldozatoktól sem riadtak vissza.

Ezzel kapcsolatban rá kell mutatnunk arra, hogy a Clément-ceau-levíl szerint a versailles-i rendszer bevallott célja szintén a belső összhang biztosítása volt. Azáltal ugyanis, hogy a kisebbség jogait szabatosan körülírják és azokat garantálják, nemcsak a kisebbségeknek a beolvadástól való félelmét oszlatják el, hanem ugyanakkor lehetővé teszik a kisebbségeknek az új helyzetbe való beilleszkedést is. Ugyanezt a gondolatot fejezi ki Csepregby László: „Ha tehát ezen kisebbségi sorsba jutott népek legvitalisabb érdekeinek védelmét a nemzetközi jog és egy nemzetközi szerv biztosítja, létüket fenyegetve nem látják, minek következtében, ha nem is békülnek ki azonnal, idővel könnyebben beletörődnek helyzetükbe.“³⁾ A lengyel népszövetségi kiküldött a következőkben látja a védelem lényegét: „On ereit, que ces populations saccoutumeront plus facilement a leur nouvelle situation si des le début elles savent, qu'elles sont assurées, d' être protégées“⁴⁾ A gyakorlatban azonban azt kellett tapasztal-nunk, hogy a Nemzetek Szövetsége ideális elgondolású alapítói-nak szándékától eltérően, az egyes államok tehernek tekintették a kisebbségvédelmi rendelkezéseket. A történelmi igazságszol-gáltatás igen érdekes, egyben tanulságos esetével állunk tehát szemben akkor, amikor ugyanazok az államok, amelyek a há-ború után nem akarták vállalni a kisebbségek védelmét, hivat-kozással nemzeti függetlenségükre, most saját érdekükben sietnek az elkésett ügyeket rendezni.

Jelentős szerepet játszik azonban az újabb gyakorlat kiala-

³⁾ Csepreghy L. id. m. 211. o.

⁴⁾ Journal Off. VII. année, 1926. 142. 1.

kulásánál a külső biztonság kérdése is. A kisebbségi kérdés mindig egyben külpolitikai kérdés volt, de különösen az Délkelet-európában, ahol majdnem minden kisebbségnek hátországa van. Az államok tehát nem helyezkedhetnek arra a merev elutasító álláspontra, amely minden a kisebbségi kérdés rendezését célzó külső beavatkozást távol tart magától, hanem a kölcsönösség figyelembevételével kell igyekezniük a fennálló problémákat megoldani. A gyakorlat azt mutatja, hogy ez a rendszer vált be leginkább a kisebbségek hatásos védelme terén.

A kisebbségvédelmet szabályozó újabb szerződések két típushoz tartoznak: az egyik esetben mindkét szerződő fél kölcsönösen van kötelezve ill. jogosítva, a másik esetben csak az egyik szerződő fél vállal nemzetközi jogi kötelezettséget a másik fél nemzetiségéhez tartozó polgárai javára.

Az előbbi kategóriába tartoznak:

Német-lengyel kisebbségi egyezmény. (1937. nov. 5.)

Német-cseh-szlovák kisebbségi egyezmény. (1938. nov. 20.)

Habár nem kimondottan kisebbségvédelmi szerződések, az első (1938. nov. 2.) és a második (1940. aug. 30.) bécsi döntés szintén tartalmaz kisebbségvédelmi szabályt, amikor mindkét félre a kisebbségekre vonatkozóan az egyenlő elbánás kötelezettségét rója.

A második csoportba sorolható:

Német-magyar kisebbségi egyezmény. (1940. aug. 30.)

Német-román kisebbségi egyezmény. (1940. aug. 30.)

Horvát-olasz kisebbségi egyezmény. (1941. máj. 18.)

A megnevezésben másodikként említett állam a kötelezett.

Románia a párisi békekonferencián vállalta a kisebbségvédelmi szabályok betartását. Jogilag a szabályok érvényben vannak. Az 1938. február 20-i új alkotmány alapján a kisebbségek jogállását is rendezni akarták, aminek az eredménye az a három törvény, ill. végrehajtási utasítás volt, amit az irodalomban „román kisebbségi statutum“-nak neveznek. E három rész

az 1938. évi május 4-én közzétett rendelet törvény;

az 1938. évi aug. 4-én közzétett s az előbbi törvényre vonatkozó végrehajtási utasítás;

és az 1938. aug. 4-én közzétett minisztertanácsi jegyzőkönyv.

A szlovák államban az 1940. májusában megalkotott új alkotmánytörvény foglalja magában a kisebbségeknek jogait.

A kisebbségvédelem mai helyzete tehát meglehetősen kuszait. A versailles-i szerződések, bár érvényben vannak, de facto nem érvényesülnek. Az újabb kisebbségvédelem viszont még nincs kiépítve, befejezetlen, hézagos, ami nagy jogbizonytalanságot idéz elő. Ezek a hiányok összefüggésben állanak az új kisebbségvédelem rövid múltjával, de főként a mai háborús viszonyakkal, amelyek elvonják a figyelmet a kisebbségvédelmi jogrend kiépí-

téséről. Az alapok tehát rendelkezésre állanak, de ezekre kimerítő és minden jogbizonytalanságot kizáró, alapos kisebbségvédelmi jogrendszer kiépítése a jövő békekonferenciájának lesz súlyos feladata.

Az újabb kisebbségvédelem alapelvei.

Az előbbi fejtegetéseink során utaltunk már arra, hogy az újabb kisebbségvédelem jogalkotása letért a Nemzetek Szövetsége által teremtett rendszerről és a kétoldali szerződések rendszerére tért át. Ennek a nagy horderejű változásnak okait azokban a mélyreható súlyeltolódásokban kell látnunk, amelyek a világháborúban vesztes hatalmak javára beálltak, s amelyek a kisebbségi kérdést ismét időszerűvé tették. A kétoldali szerződésekkel biztosított kisebbségvédelem a délkelet európai helyzetre alkalmazott s általa kitermelt különleges szabályozás kategóriába tartozik. A különleges adottságok különleges szabályozást is kívánnak s ha elvont értelemben talán a páriszkörnyéki békék kisebbségvédelmi koncepciója nemesebb is volt, az új, ezzel ellentétben annál gyakorlatiasabb eszköz, alkalmasabb a problémák megoldására. Az a tény pedig, hogy ezek a szerződések éppen a mai világháború közepette jöttek létre, mentségül szolgál e szerződések fogyatékoságaiért. Mozgásban levő erők sohasem produkálhatnak állandó jellegű eredményeket, mint ahogy mi sem tulajdonítunk állandóságot az eddig létrejött kétoldalú szerződések tartalmának, de annyit mindenesetre állíthatunk, hogy a jövő kisebbségvédelmi jogrendszer egységes kódexe a kettős szerződések egymásba fonódó konstellációjából fog felépülni.

A kétoldalú szerződések mindig bizonyos fokú függőséget eredményeznek, amely két vonalon nyilvánul meg. Egyrészt az egyik kisebbség helyzete függ a másik állam területén élő kisebbség sorsától, másrészt a két államnak, mint politikai tényezőnek egymással szemben tanúsított magatartása is függővé van téve a kisebbségi népcsoport irányában alkalmazott eljárástól. A kisebbségi kérdésnek ily módon való szabályozása tehát a két állam szoros együttműködését eredményezheti, de ugyanakkor súlyos konfliktusoknak is lehet okozója; mindenesetre olyan függőségi viszonyt hoz létre a két állam közt, amely kihatással lehet az államok külpolitikájára is.

A kétoldalú szerződések természete magával hozza a mostanában oly sűrűn hangoztatott viszonzosság „*reciprocitás*“ elvének problémáját. A viszonzosság alatt értjük t. i. az egyik állam valamely kisebbségi népcsoportjának oly módon való kezelését, amely teljesen megfelel a másik szerződő félnek az előbbivel vérségi rokonságban levő népkisebbségével szemben tanúsított magatartásának. Ma ez a kérdés igen vitatott pontja a nemzetközi szerződéseknek.

Mindenekelőtt hangsúlyoznunk kell, hogy a reciprocitás nem alkotja az újabb kisebbségvédelem nemzetközi jogilag elismert jogelvét. Nem pedig azért, mert egyetlen egy szerződésbe sincs „*expressis verbis*“ belefoglalva, másrészt a reciprocitás elvét nagyon sok esetben a viszonyok különbözősége miatt még akkor sem alkalmazhatnók, ha jogszabály is volna. Hogy ma mégis oly sokat hangoztatják, annak elsősorban politikai ill. taktikai okai vannak, s nem jelenti azt, hogy megfogalmazott jogelvről van szó. Tételesjogi megfogalmazásban, csak a szlovák alkotmánytörvényben találkozunk a viszonosság elvével, amikor a törvény kimondja, hogy a nemzetcsoportoknak, az alkotmánytörvényben említett jogai csak olyan mértékben érvényesek, amilyen mértékben jogokat a szlovák kisebbség élvez az illető népcsoport anyaállamában. Ez a törvény azonban a szlovák állam belső jogát alkotja s nem nemzetközi érvényű. Hibája a törvénynek, hogy nem írja körül a viszonosság alkalmazásának pontos feltételeit s így a legnagyobb jogbizonytalanságot és önkényességet idézheti elő. Az első bécsi döntés egy pontja összefüggő fogalmazásban említi meg a két állam idegen uralom alatt maradt, illetve idegen uralom alá került népcsoportjainak jogait, amiből a szlovák hivatalos tényezők szintén a reciprocitás elvét olvasták ki. Pedig erről szó sincs, hiszen nemcsak a szerződés maga nem említi a viszonosságot, hanem külön pontban rendelkezik oly bizottságok létesítéséről, amelyek feladata a két kisebbségi népcsoport jogviszonyainak kölcsönös rendezése. Ha tehát szó lenne a reciprocitásról, ezt csak mint a bizottságok határozatát alkalmazhatjuk és semmiképpen sem mint a szerződésből folyó közvetlen rendelkezést.

A viszonosság elvének gyakorlati helyes értelmezése sok nehézségbe ütközik. Ezért helyesen csak nagy körültekintéssel és helyzetismerettel alkalmazhatjuk. Ennek előfeltételeit a következőkben foglalhatjuk össze:

1. A két állam kisebbségeinek száma és súlya lehetőleg egyenlőségben legyen.
2. A két állam hatalmi súlya ne mutasson túl nagy eltérést.
3. A kisebbségek eredete, hagyományai és lelki adottságai legyenek ugyanazok, ill. hasonlóak. Egy bevándorolt népkisebbséget nem lehet ugyanúgy igazgatni, mint egy őslakos népcsoportot.
4. Végül a két kisebbség földrajzi és néprajzi adottságai ne legyenek túlságosan elütőek.

Végeredményben tehát megállapíthatjuk, hogy a viszonosság elvét a gyakorlatban igen kevés esetben alkalmazhatjuk, éppen ezért az államok egymásközötti viszonyának szabályozójául és

zsinórmértékül sem fogadhatjuk el, hacsak nem akarjuk, hogy belőle súlyos konfliktusok ne származzanak.

A legújabb politikai események ideológiai megvitatása során egyre sűrűbben használt fogalom a „népiség“ fogalma. A „népiség“ elvének hangoztatásával a német nemzeti szocializmusnak olyan nagy horderejű döntéseket sikerült elérnie, amelyek méltán a népiség elvére hívják fel a közvélemény figyelmét.

A népiség fogalma alatt nagy általánosságban értjük egy bizonyos területen lakó, egymás között vérségi és tradicionális kapcsolatot fenntartó népcsoport természetes életegységét, annak sajátos kiélését, illetve ezen kiélés biztosítását.

A népiség elve jelenti elsősorban az egymással vérközösségben lévő egyének szerves természeti egységét, amely a maga természeti és kultúrális adottságaival az állami élet egyedüli alapját képezi. A nép, mint ilyen, nem szorul különleges jogi eljárások foganatosítására ahhoz, hogy kultúrális illetve állami léte lehetővé váljék, hanem pusztán létezése már önmagában véve jogalapja önállóságának. A népiség önálló léttel bíró közület, melynek különállóságát nem befolyásolja az, hogy esetleg idegen állam jogi korlátjai közé van ékelve, mert az ő különleges népi adottságainak kiélése és megvalósítása a természet törvényi szerint is szellemi önállóságának biztosítását jelenti. Elválaszthatatlan egységbe foglalja össze az egész népet, annak minden tagját, bárhol is éljen a világon. A közös származás mindent legyőző ereje semlegesíti azokat a tényezőket, amelyek ezen egység útjában állhatnak; az idegen állampolgárság éppen úgy nem akadályozza meg a népcsoportot illetőleg az egyént abban, hogy a nagy vérközösség tagja lehessen, mint ahogy nem akadály a távoli lakhely sem. Jogi és fizikai tényezők mit sem változtatnak az együvé tartozás és egység tényén. A népiség nem ismer állampolgári megkötöttséget, legalábbis olyan értelemben, ahogyan azt az érvényben lévő jogrend jelenleg tanítja s az állammal szemben fennálló minden jogi megkötöttség tagadásával helyt ad az általa megalkotott úgynevezett *népszuverénitás* eszméjének.

A népiség elve bizonyos fokig a természet államalkotó funkcióit is elismeri, amikor a népiség második kritériumául a *földet* azaz a letelepedési területet ismeri el. A nép ugyanis az általa lakott földterülettel annyira összeforrott, egyénisége annyira rányomta bélyegét a földre és viszont, hogy a kettő ma már szerves egységet alkot. Nép és terület (Volk und Boden) az a két fogalom, amely a népcsoport létjogosultságát és önállóságát igazolja. A terület és a rajta élő nép ilyenformán olyan egységet alkot, amely egy függetlenségében korlátozott állam analógiáját eleveníti fel.

Ez az állítás annál inkább kézenfekvő, mert a szuverénitás

tanában is forradalminak nevezhető újítást vezet be. A mai államrendszerek az úgynevezett államszuverenitás alapján állanak, ami azt jelenti, hogy az állam mint közjogi testület, tekintet nélkül tagjainak nemzetiségi hovatartozására, az összes politikai jogok letéteményese, s mint ilyen reánézve csak az kötelező, amit szabad elhatározásából elfogadott illetve megalkotott. A népiség elve tehát a szuverenitás központi fogalmává, tengelyévé, nem a politikai közületet, hanem a népet tette meg, függetlenül attól, hogy ennek a népnek van-e politikai szervezete vagy nincs. Mivel pedig a nép a természet törvényei alapján jogosult saját sorsának önálló irányítására, az állam nem kényszeríthet rá olyan szabályt, amely a népiség érdekeivel össze nem egyeztethető. Ha ez így van, akkor a nép tulajdonképpen szuverén és, mert saját sorsának irányításába senki sem avatkozik bele.

Az előbbi fejtegetésekkel szorosan összefügg a népiség elvének egy másik fontos tétele; mivel a népiség saját sorsának irányításában szuverén, egyúttal a nemzetközi jognak és alanya.

Ez a tétel nem új az eszmék történetében. Mancini 1851-ben a turini egyetemen „A nemzetiség, mint a nemzetközi jog alapja.” címen tartott előadásában síkra száll a népcsoportoknak nemzetközi jogalkotásban való részesedése mellett.⁵⁾

Újabbon pedig a lausanne-i nemzetiségi kongresszus mondta ki, hogy a nemzetiségek a nemzetközi jog alanyainak tekintendők.

A kérdés annál is inkább kényes, mert egész eddigi politikai berendezésünk revideálását tenné szükségessé.

Mindezek után felmerül a kérdés: lehet-e népi elvet a nemzetközi jog általánosan elfogadott jogelvéül tekinteni, vagy nem és ha nem, milyen jogcímen érvényesítették azt a gyakorlatban.

Ami a kérdés első részét illeti, határozott nemiell kell felelnünk. A népi elv nem vált nemzetközi jog általánosan elismert jogelvévé, mégis nem egy esetben került sor alkalmazására a nemzetközi életben, s így jelenleg a nemzetközi jog *partikuláris* jogszabályának tekintendő. Ezt bizonyítja különben az is, hogy a müncheni egyezmény nem tesz említést a népi elvről, mint olyan princípiumról, amely alapján a döntést hozták, az azonban kétségtelen, hogy de faktó mégis a népi elv szolgált a döntés kiindulópontjául. Annak oka, hogy az egyezményben nem említik, feltehetőleg az államok és különösen a nyugati hatalmak azon igyekezetében keresendő, hogy elkerüljék az elv további alkalmazását s tételes jogi megfogalmazása által ne adjanak tápot újabb hasonló irányú törekvéseknek.

A népi elvnek az előbbieken felvázolt tartalmát jogilag ki-

⁵⁾ Csepreghy László id. m. II. k. 44. old.

értékelve és összevetve az államszuverenitás tanával, megállapíthatjuk, hogy a kettő ellentétben áll egymással. A népi elv ugyanis a népiség számára követeli a szuverenitás jogát, legalábbis a hovatarozás kérdésének eldöntését illetőleg nem ismeri el a jogi szervezet, vagyis az állam főhatalmát. A két fogalom közt keletkezett konfliktust tehát olyképpen kell levezetni, hogy a népi elv helyesen értelmezett fogalma is megmaradjon és az államszuverenitás se szenvedjen csorbát.

Az egyes népcsoportok vérségi kötelékeinek elszakíthatatlanságára való tekintettel a népiség teóriája természetesnek tartja azt hogy az önálló állami léttel bíró nép a vérközösségéhez tartozó és idegen állam kötelékeiben élő népcsoportok felett védnökségi jogokat gyakorol. A védnökség joga természeti adottságokban, t. i. a vérségi kapocsban találja meg létének igazolását s éppen ezért az államra nézve kötelező és tőle el nem vitatható.⁶⁾

A gyakorlatban azonban nehéz megállapítani, vajjon az állam milyen téren gyakorolja a védnökséget fajrokonai felett. Az életben ugyanis a kulturális ellenőrzés nehezen választható el a politikumtól s így a védnökségi jogok gyakorlása esetleg politikai célok szolgálatába is állítható, amit pedig az állam, szuverenitása megcsorbítása nélkül, nem tűrhet. Tisztán kulturális védelem gyakorlása tehát meg van engedve, sőt jogos. Ezen a téren azonban a népiség nem is hoz újat, hiszen már jóval a népiség eszméjének térhódítása előtt találunk államokat, amelyek bizonyos ellenőrzési jogokat gyakoroltak idegenbe szakadt véreik felett. A világháború előtt Oroszország, utána Románia és Jugoszlávia voltak hasonló jogok alanyai. A nehézség azonban ott kezdődik, amikor a védelem kezd politikai szint magára öltetni, ez a szándékolt megbékélés helyett újabb bonyodalmakat okozhat. A kulturális ellenőrzés intézménye az európai kisebbségvédelem számára tehát határozott pluszt jelent, aminek gyakorlásához azonban sok tapintat, helyzetismeret és lojalitás szükséges.

A népiség elmélete mellett, mint kiegészítő fogalom, az utóbbi időben mind nagyobb jelentőségre tesz szert a geopolitika elve. Ez a fogalom tágabb értelemben jelenti mindazokat a szerves kapcsolatokat, amelyek egy terület földrajzi adottságai és az ottélő népek életviszonyai között a történelem folyamán kialakultak.

A népi elvnek a gyakorlatban való érvényesítése során mindinkább bebizonyosodott, hogy a kisebbségi kérdés kizárólag a népi elv érvényrejuttatásával meg nem oldható. Különösen a Délkeleteurópában annyira kuszáit néprajzi viszonyok mellett nem lehet olyan határt megvonni, amely mindenben megfelel a

⁶⁾ ókéri Polzovics Iván: „Népi elv, népi önrendelkezés.“ Budapest, 1943. 60. o.

népi elvnek. De mégha ez sikerülne is fizikailag, lehetetlen alkalmazni olyan népekre, amelyeket történeti múltjuk és hivatásuk más népek fölé helyez. A népi elv ugyanis nem számol azzal a ténnyel, hogy a népek életében nemcsak a pusztá létezés alkotja létük tengelyét, hanem a történeti múlt, hivatás és öntudat is. A kisebbségi kérdés megoldásánál ezekre az adottságokra is figyelemmel kell lenni. Erre mutat rá Hitler kancellár, amikor a következőket mondja: „Abban is különbség van, hogy egy alacsonyabb kultúrájú népet sújt-e az a balszerencse, hogy egy jelentősebb kultúrájú kormányozza, avagy egy nagy kultúrájú népet ér az a tragikus sors, hogy egy alacsonyabb vesz rajta erőszakot.“⁷⁾ A kérdés tárgyilagos megoldását úgy gondolták legjobban elérhetőnek, hogy a néprajzi viszonyok mellett szem előtt tartották a terület földrajzi és gazdasági adottságait is, valamint a történelmi múltban gyökerező szoros kapcsolatot, amely a letelepedett népiség és a lakhely közt kialakult. Ma már általánosan elfogadott elv, hogy a gazdasági és földrajzi tényezők sokszor erősebb vonzást gyakorolnak a népekre, mint maga a nyelvi egység. Ennek ékes bizonyítékát éppen a páris-környéki kisebbségvédelem összeomlása adja: az ezeréves együttélés emlékét, közös sorsküzdelseit, valamint a gazdasági együvértartozás parancsoló szükségességét a legféltelenebb terror sem tudta a népek leikéből kiölni. Ezért határozott fejlődésként kell elkönyvelni, hogy az újabb kisebbségvédelem a népi elv mellett a geopolitikai elvnek is helyt ad.

A geopolitika fogalmával gyakran hozzák kapcsolatba a nagy téripolitika elméletét. Bár a két fogalom mutat is fel bizonyos rokon vonásokat, lényegében mindkettő különálló jellegű. A geopolitikai elv létalapjai az emberen kívül vannak megadva, amelyek a természeti erőknek az emberekre gyakorolt átalakító hatásában nyilvánulnak meg. A geopolitikai egység létrehozója maga a természet s így annak megteremtése ill. tartalommal való kitöltése már nem jogalkotó, hanem végrehajtási tevékenység, amennyiben a meglévő egység érvényesülését biztosítja.

Természetesen az élettérnek is vannak reális gazdasági és földrajzi alapjai, sőt éppen ezek alkotják a fogalom tengelyét, de ezek az adottságok nem oly szembeszökőek, hogy azok ipso iure a fogalom létjogosultságát is igazolnák. Éppen ezért a geopolitikai egység a történelem eseményei közepette alakult ki, függetlenül a politikától, az élettér elmélet azonban újabb kreáció s az államok politikai aspirációival áll szoros összefüggésben. Mindezekből következik, hogy a Kárpátmedence egységének visszaállítása nem élettér követelmény, hanem geopolitikai szükségesség, aminek mélyenjáró okait a földrajzi, gazdasági és kulturális adottságokban találjuk meg.

⁷⁾ Hitler kancellár 1939. szept. 19. beszédéből.

Kisebbség vagy népcsoport?

Az újabb kisebbségvédelem joggyakorlatában mind gyakrabban találkozunk olyan tendenciával, melynek célja a „kisebbség” szónak mint nemzetközi jogi fogalomnak megszüntetése és a „népcsoport” fogalmával való helyettesítése. Mielőtt azonban az idevágó nézeteket megvitatnók, tisztázzuk, mit ért a mai kisebbségi jog „kisebbség” alatt.

Egyed szerint⁸⁾ a kisebbség szó alatt „az állam lakosságának csak egy olyan csoportját értjük, amely az állam egész területét véve alapul, nincs többségben.” Ez a meghatározás tehát világossá teszi, hogy itt egy egyszerű összehasonlítás történt. Két nemzetiség közül az egyik rendszerint kisebb, mint a másik. A kisebbség azonban nemcsak mennyiséget tételez fel, hanem a mennyiségben rejlő több-kevesebb minőséget is. Helyesen állapítja meg ezért Egyed a továbbiakban: „a kisebbség nemcsak mennyiségi, hanem inkább és elsősorban minőségi jellegű fogalom.”⁹⁾ Mindkét elemet összefoglalva, Egyed a következő meghatározását adja a kisebbség fogalmának: „Kisebbségnek az állam lakosságának azt a csoportját kell minősítenünk, amely meghatározott vonatkozásban, a lakoságnak az állam jellegét megadó részén kívül áll.”¹⁰⁾

Ez a fogalom lebegett a békeszerződések megalkotóinak szeme előtt, amikor a Versailles kisebbségvédelmet megszervezték. Ezért beszélnek a szerződések faji, nyelvi és vallási kisebbségekről, ill. kisebbségekhez tartozó egyénekről, még ott is, ahol a kisebbségnek mint szervezett egésznek biztosítanak jogokat. A fogalom ily értelmű használata a békeszerződések szellemét uraló individuális-liberális felfogásnak tudható be, amely nem az egyes népcsoportoknak, népcsoportoknak akart jogokat biztosítani, hanem a népcsoportokhoz tartozó egyes személyeknek.

A kisebbségek azonban hamar rájöttek arra, hogy a kisebbség fogalmának ilymódon való megformulázása, milyen veszedelmes bajokat rejt magában. Azáltal ugyanis, hogy a jogokat csak az egyesek részére biztosították, megfosztották a kisebbségi egyéneket attól a tekintélytől, amelyet egy megszervezett népcsoport kölcsönzött volna nekik, az államhatalommal szemben. Attól eltekintve tehát, hogy a „kisebbség” szónak lekicsinylő mellékíze van, jogilag sem vált be, mert a kisebbségvédelem reális érvényesülését gátolta.

A népiség elvének térhódításával egyidőben indult meg a kisebbségek körében az a mozgalom, amely a kisebbség lekicsinylő fogalma helyett a *népcsoport* fogalmát akarta hivatalosan is be-

⁸⁾ Egyed István: „A kisebbségi kérdés”, Budapest, 1930. 9. old.

⁹⁾ Egyed I. id. m. 10. old.

¹⁰⁾ Lásd u. o.

vezettetni. A népcsoport szó ugyanis kifejezi mindazt a fogalom-komplexumot, amely a kisebbségekre alkalmazható. Nevezetesen az *együvértartozás*, *vérközösség* és *nemzeti egység* fogalmaira, sőt a kisebbségre, mint különleges jogokkal felruházott egyének közösségére is rámutat. Ez hangsúlyozza Egyed „a kisebbségeket a mi szempontunkból mindig egy-egy állam lakosságának valamely csoportja gyanánt jellemeztük“, majd tovább: „A különböző államok lakosságának hasonló jellegű csoportjai között kulturális, sőt sokszor politikai kapcsolatok szövődnek.“ A kisebbség fogalmának lényege nála is a csoport-jellegben nyugszik.

A kisebbségek azon törekvése, mely a népcsoport-jelleg elismerésére irányul, mély emberi tulajdonságból fakad, mely tiltakozik a másodrendű állampolgársági státus ellen, még akkor is, ha az talán csak az elnevezésben nyilvánul meg. A gyakorlat azonban azt mutatta, hogy a kisebbségeket az életben is másodrangú állampolgárokként kezelték. Ezért mondja Búza: „Az államnak a különböző nemzetiségekhez való tartozás alapján ne legyenek első és másodrendű polgárai, az illető ne érezze semmi vonatkozásban, hátrányát annak, hogy nem egy másik nemzetiség tagja.“¹¹⁾ Ugyanakkor a kisebbségi öntudat megerősödésével párhuzamosan jelentkezik az az óhaj, hogy a kisebbségeket is önálló államalkotó tényezőknél ismerjék el, még ha Számbelileg kevesen is vannak. A számbeli jelentéktelenséget t. i. pótolhatja a minőségi elem túlsúlya. A mennyiségi és minőségi elem kombinációja a kisebbséget szerves egésszé teszi, amely ilyenformán jogosult a népcsoport-jogok elnyerésére. Amint Csepreghy mondja: „egy nép, még ha az számbelileg nem túlságosan nagy és ha kisebbségi sorsban is van, nem az egyének halmazállapota, hanem mindig élő egész, mely nemcsak a vér, nyelv és a vallásnak kapcsolatát jelenti, de annál sokkal többet, a kisebbség egészében élő és teremtő erőt.“¹²⁾ A továbbiakban Csepreghy annak a nézetének ad kifejezést, helyesen, hogy a kisebbségi szerződések legnagyobb hibáját a kisebbségek korporatív jogainak teljes negligálásában látja.

Érdekes megvilágításba helyezi a kérdést Haendel, aki nemcsak lehetségesnek tartja a népcsoport jogok megadását, hanem egyenesen a természetjogra hivatkozva követelhetőnek tartja azokat: „Minden nemzetiségű egyén a maga törzsi egészének harcosa. Mindig nemcsak egyéni, hanem csoport jogokat, területi jogokat is kíván és kell kívánnia, természet szerint.“¹³⁾

Mikó a kisebbségi jogok érvényesülését csak úgy látja biztosítottnak, ha szervezett népközösség tudhatja azt magáénak.¹⁴⁾

¹¹⁾ Búza L. A kisebbségek jogi helyzete Bp. 1930.

¹²⁾ Csepreghy L. id. m. 282. o.

¹³⁾ Haendel Vilmos: „A nemzetiségek.“ Debr. 1928.

¹⁴⁾ Mikó Imre: „A román kisebbségi státútum“. Kolozsvár, 1938.

Hasonló álláspontot foglal el a kérdésben Elekes is, amikor az állam valamennyi nemzetiségét népcsoportnak nevezi.¹⁵⁾

A kisebbségek, kemény harcot vívtak céljaik elérése érdekében. A csehszlovákiai magyar Népszövetségi Liga már 1938-ban követelte a kisebbségek kollektív jellegének elismerését. A népcsoport teória legmerészebb megfogalmazásában mégis a német nemzetiszocializmus gyakorlatában lelhető fel, amikor a cseh-német viszonyról a Völkischer Beobachter ezeket írja: „Csehszlovákia nem nemzeti, de nemzetiségi állam, ahol nem kisebbségek élnek egy többségi nemzet államának területén, hanem több nemzet él egymás mellett, ezek pedig számbelileg többen vannak, mint a csehek“.

A kisebbségek népcsoport-jogának elismerése tehát igen vitatott kérdése a ma kisebbségvédelmének.

A népcsoportok önálló joglanyiségának elismerése természetesen nem jelenti szükségképpen az egyes népcsoportok politikai önállóságának megvalósítását, hanem csak azt, hogy nemzeti létük biztosítását most már az önálló népcsoportok sajátmaguk intézik.

A népcsere vagy kitelepítés.

Bár a versailles-i kisebbségvédelem határozottan a népcsere ellen foglalt állást, az újonnan alkalmazott kisebbségvédelmi rendszer nem zárkózik el a népcsere alkalmazásától, feltéve, ha annak súlyos indokai vannak. Hangsúlyozni kívánjuk azonban, hogy lényegét tekintve a népcsere, ill. kitelepítés nem kisebbségvédelmi eszköz, hanem a kérdés gyökeres megoldását adja. Mivel azonban újabban sűrűn került sor alkalmazására, célszerű a kérdéssel foglalkozni, annál is inkább, mert a kisebbségvédelem gyökeres rendezése, mely nem fog sokáig várni magára, valószínűleg igénybe fogja venni.

A népcsere a kisebbségi kérdést a népkisebbség elköltöztetésével, ill. kölcsönös kicserélésével akarja megoldani. Az újabb joggyakorlatban a következő népesére egyezményeket kötötték:

1. Német-észti egyezmény, 1939. okt. 15-én.
2. Német-lett egyezmény, 1939. okt. 30-án.
3. Német-olasz egyezmény, 1939. okt. 22-én.
4. Német-szovjetorszag egyezmény, 1939. nov. 3-án.

Mind a négy szerződés a német nemzetiségű állampolgárok hazatelepítését szabályozza.

Az opciós szerződések is tágabb értelemben vett népcserét szabályoznak, jelentőségük azonban csekély.

A népességcsere igen ritka jelenség az európai kisebbségvédelem gyakorlatában, ami azt bizonyítja, hogy ez a művelet a gyakorlat-

¹⁵⁾ Elekes Dezső: „Kisebbségi terminológia és számbavétel.“ Kisebbségvédelem III. évf. 1—2. szám.

ban igen nehezen vihető keresztül. Népi, gazdasági és földrajzi adottságok szerencsés egyöntetűségére van szükség ahhoz, hogy sikeres népcseréről beszélhessünk. Sikeres népcserének előfeltételeit a következőkben foglalhatjuk össze:

1. Mindkét oldalon kb. egyforma számú kisebbség.

2. Mindkét részen hasonlóak legyenek a földrajzi viszonyok. Ez a követelmény az áttelepített lakosság lelki erejének és egyensúlyának megőrzése végett bír nagy jelentőséggel.

3. Szükséges, hogy a népcserével járó áldozatoknak meg is legyen várt eredménye, a háborús konfliktus okainak kiküszöbölése.

Ezen szerződések jogi indokolását a német nemzeti szocializmus által érvényesített népi elvben találhatjuk meg. A német állam, mint az összes németek védője, fajtestvéreit az állam határain belül gyűjti össze. Az állam hívó szava a vér szava, s ennek mindenkinek engedelmessé válnia kell, aki magát a népközösség tagjának tekinti, még akkor is, ha talán gazdasági és kulturális érdekeiben az áttelepítés révén károsodás éri. A szabad akaratnyilvánítást tehát a vérségi kötelék feleslegessé teszi. Ettől a felfogástól eltérően azonban véleményünk szerint a népcseré csak akkor indokolt jogilag, ha 1. az érdekelt lakosság abba önként fogantatásában megegyeznek. Ezáltal nemcsak az egyének fogantatásában megegyeznek. Ezáltal nemcsak az egyének szabadságát biztosítjuk, hanem az államok szuverénitását is tiszteletben tartjuk.

A népcseré tehát lényegében radikális kisebbségvédelmi eszköz, amely egyenesen megszünteti a kisebbségi problémát. A gyakorlatban azonban igen ritkán valósítható meg, mivel a kölcsönösségnek előbb említett feltételei nincsenek biztosítva. Különösen pedig nem alkalmazható a Dunamedence kisebbségi problémáinak megoldásánál, mert az itt annyira kuszait néprajzi, gazdasági és földrajzi adottságok kizárják a kölcsönösség megvalósításának lehetőségét. Tekintve e nehézségeket, népcseréről csak a legvégső esetben lehet szó.

A kisebbségek tételes joga.

A kisebbségi jogban érvényre jutó általános elvek ismertetése után áttérünk az egyes szerződések tárgyalására, abból a célból, hogy az általános elvek gyakorlati, illetőleg tételesjogi alkalmazásának módzataira és mértékére rámutassunk. Ezt megelőzőleg azonban szükségesnek látjuk felsorolni e kisebbségvédelmi szerződések főbb jellemvonásait.

1. Ezek a szerződések mindig két *szuverén* állam *kölcsönös megegyezését* tartalmazzák.

2. A szerződések elismerik a kisebbségek *népcsoport-jogait*.

3. A szerződések a kisebbségeket megillető jogokról csak nagy

általánoságban beszélnek, a jogok illetve a kötelességek részletesebb meghatározását a szerződésbe foglalt irányelvek figyelembevételével a belső jogalkotás feladataként jelölik meg.

Mindezekből világosan látható, hogy az új európai kisebbségvédelmi jog még a fejlődés kezdeti stádiumában van, s annak végleges megfogalmazására csak a háború végén kerülhet sor.

1. A német-lengyel kisebbségi megegyezés.

A két állam között fennállott kisebbségvédelmi egyezmény 1937. júl. 15-én lejárt. Mivel a szerződést egyik fél sem hosszabította meg, a két állam kisebbségei jogvédelem nélkül maradtak. Ezt a veszélyes állapotot volt hivatva ismét jogi szabályozás alá vonni a két állam között 1937. november 5-én létrejött *önkéntes és kölcsönös* kisebbségi megegyezés, melynek tartalma a következő:

„A német és a lengyel kormány barátságos szellemben megvizsgálta a lengyelországi német és a németországi lengyel kisebbség helyzetét. Egyöntetű meggyőződésük, hogy a kisebbségekkel való bánásmódnak nagy jelentősége van a Németország és Lengyelország közötti jószomszédi viszony további fejlődéé. Mindkét állam szuverénitásának keretén belül irányadónak tekinti a következő alapelveket a nevezett kisebbségekkel való bánásmódot illetőleg:

1. A német és a lengyel népiség kölcsönös tiszteletbentartása magától megtilt minden olyan kísérletet, amelynek célja a kisebbségek erőszakos asszimilálása a kisebbséghez való tartozás kérdessé tétele, vagy a kisebbséghez való tartozás bevallásának megakadályozása. Különösképen nem fognak a kisebbségek fiatalágára sem nyomást gyakorolni, hogy őket a kisebbségükhöz való tartozástól elidegenítsék.

2. A kisebbséghez tartozóknak joguk van ahhoz, hogy mind szóban, mind írásban nyelvüket szabadon használhassák, a magán és hivatalos érintkezésben, a sajtóban és a nyilvános gyűléseken. A kisebbséghez tartozókat anyanyelvüknek és népiségük szokásainak használata tekintetében sem a nyilvános, sem a magánéletben hátrány nem érheti.

3. A kisebbségekhez tartozók részére biztosítatik a jog ahhoz, hogy úgy kulturális, mint gazdasági téren egyesületekbe tömörüljenek.

4. A kisebbség anyanyelvén iskolákat tarthat fenn és létesíthet. Egyházi téren a kisebbséghez tartozók jogot kapnak ahhoz, hogy vallásos életüket anyanyelvükön gyakorolhassák és jogot kapnak az egyházi szervezkedésre. A hitvallás terén a létező viszonyok és a jótékonyági tevékenység mentes lesz a beavatkozástól.

5. A kisebbséghez tartozókat nem szabad a kisebbséghez való tartozásuk miatt pályaválasztásukban, vagy hivatásuk gyakorlásában, avagy gazdasági tevékenységükben sem akadályozni sem háttérbe szorítani. Gazdasági téren ugyanolyan jogaik vannak, mint a többségi nemzethez tartozóknak, különösképpen ingatlanok birtoklás vagy megszerzése tekintetében.

A jelzett megállapított alapelvek semmiképpen sem érintik a kisebbséghez tartozóknak azt a kötelességét, hogy a legteljesebb lojalitással viseltessenek az állam iránt, melyhez tartoznak. Ezek az elvek abból a törekvésből fakadnak, hogy a kisebbség számára a jogos létviszonyokat es az államalkotó nemzettel való harmónikus együttélést biztosítsák, ami hozzá fog járulni a Németország és Lengyelország közötti jószomszédi viszony további erősödéséhez.“

Ez a nyilatkozat a nemzetközi jogban eddig szokatlan szerződési formát ölt magára. A két állam ugyanis közös megállapodással, külön-külön a Nemzetek Szövetségére való tekintet nélkül és minden garancia biztosítása nélkül, két *egyoldalú*, de azonos szövegű nyilatkozatot adott ki, mely egy nem formális kétoldalú megállapodásnak felel meg.

A szerződésnek különös jelentősége van a kisebbségvédelem történetében, mert ez az első eset, hogy az államok a Nemzetek Szövetségének közvetítése nélkül, önként vállalnak kisebbségvédelmi kötelezettségeket. Újítást, illetve fejlődést jelent e téren a szerződésnek az a rendelkezése is, mely szerint az eddig érvényben volt kisebbségi jogszabályokkal ellentétben, a rendelkezések az egész ország területén élő kisebbségekre egyaránt vonatkoznak. Amint a szerződés szövegéből látható, az államok csak az alapelveket szögezték le a szerződésekben: a további kidolgozás a belső jogalkotás feladatkörébe tartozik, természetesen a szerződésbe foglalt elveknek megfelelően. Végül meg kell említenünk azt a lényeges momentumot, hogy a szerződés hangsúlyozza a két állam korlátlan szuverén jogait, továbbá, hogy a szerződéssel a kisebbségeknek az államalkotó nemzettel való *harmonikus együttélését*, valamint a *jószomszédsági* viszony további fejlődését kívánják biztosítani. Tételesjogi rendelkezései közül a következőket tartjuk szükségesnek kiemelni:

1. A szerződés még nem ismeri el a kisebbségek népcsoport jogait, hanem továbbra is *kisebbségekhez tartozó* személyekről beszél. A „népiség“ fogalmát csak egyszer említi, de akkor is nem jogi, hanem inkább a szó természetan! értelmében, amikor „a német és lengyel népiség kölcsönös tiszteletben tartásáról“ beszél.

2. Határozott fejlődést jelent a szerződés azon rendelkezése, amely tiltja az *erőszakos asszimilációt*. Míg a versailles-i kisebbségi jogszabályok meglegszenek a jogok pozitív felsorolásával, a nevezett szerződés még inkább megköti az állam kezét, amikor a megállapított jogokkal való visszaélését tiltja is. Az ifjúság nemzetfenntartó jelentőségére utal az a rendelkezés, amely az asszimiláció megtiltásán túl, külön kizárja a *fiatalság befolyásolását*. Az erőszakos asszimiláció megtiltása csak az állam, illetve a hivatalos hatóságok részéről megkísérelt asszimilációs törekvésekre vonatkozik s nem értendő a társadalom, mint szociológiai tényező által gyakorolt asszimilációs törekvésekre.

3. Az állam továbbra is megköveteli, hogy a kisebbség *lojális* magatartást tanúsítson vele szemben.

4. Érdekessége a szerződésnek, hogy eljárásjogi szabályokat nem tartalmaz.

2. A német-csehszlovák kisebbségi egyezmény.

A németlakta szudéta-vidéknek a népi elv alapján való bekebelezése után, (a megmaradt területeken lakó kisebbségek mindkét részen jogvédelem nélkül maradtak. A felmerült nehézségek levezetésére szükségesnek mutatkozott egy kölcsönös kisebbségvédelmi egyezmény megkötése. Ezért az optáns kérdések rendezésével egyidejűleg a két állam 1938. nov. 20-án a következő közös nyilatkozatot tette a „népcsoportok védelmére“ vonatkozóan:

„A német kormány és a cseh-szlovák kormány azon kívánságtól vezetve, hogy a Német Birodalomban és különösen a szudétanémet részen, illetőleg az egész cseh-szlovák államban és ennek egyes országaiban a kölcsönös együttműködés lehetősége szabályoztassék, a következőket jelentik ki:

1. Mindkét kormány akarata, hogy mindazon kérdésekben, amelyek a fent említett népcsoportok fenntartására, fejlődésére és tevékenykedésére vonatkoznak, a jövőben megegyezzenek.

2. Állandó német-cseh-szlovák kormány bizottságot létesítenek, melytárgyalások útján hivatva lesz szabályozni mindazon elvi és mindennemű egyes kérdéseket, amelyek a fent említett népcsoportok népiségére és ennek tagjaira vonatkoznak.

3. Ezen kormánybizottság négy állandó tagból áll, nevezetesen a német, illetve cseh-szlovák külügyminisztérium egy-egy és a német birodalmi belügyminisztérium és a prágai cseh-szlovák belügyminisztérium egy-egy képviselőjéből. A kormánybizottság szükség esetén kiegészítheti magát más tárcák egyenlőszámú képviselőivel, illetve a fentemlített népcsoportok megbízottaival és szakértőivel.

4. A kormánybizottság üléseit felváltott elnökléssel váltakozva a két államban tartja.

5. Ha a kormánybizottságban megegyezés létre nem jöhet, a két kormány részére fenntartva marad a közvetlen tárgyalás lehetősége.“

A német-lengyel szerződéshez hasonlítva, ez a megegyezés lényeges fejlődést mutat fel. Míg ugyanis az előbbi még mindig a Versailles-ban megalkotott kisebbségvédelmi rendszer hatása alatt áll, amikor megelégszik a jogelvek általános körvonalazásával, addig az újabb egyezmény a jogelvek gyakorlati érvényesítésének lehetővé tételére fekteti a fősúlyt s ennek érdekében külön cseh-szlovák-német kormánybizottság létesítéséről gondoskodik. A szerződés lényege:

1. A szerződés nem kisebbségekhez tartozó állampolgárokról tesz említést, hanem kisebbségi *népcsoportokról*, amiből következik, hogy elismeri a kisebbségek *kollektív* jogalanyiságát. A szerződésben megállapított jogok élvezői tehát a népcsoportok politikai szervezetei s az egyes személyek csak ezen a szervezeten keresztül, ill. ennek közvetítésével lesznek a megadott jogok alanyai, mégpedig azáltal, hogy a kollektivitás tagjai sorába felvételik magukat. Ez a szerződés tehát az első, mely a párisi békeszerződések után először ismeri el a kisebbségek népcsoport-jogait.

2. A népcsoportoknak biztosított jogokat igen széles alapokra fekteti, amikor azok fennállását, fejlődését és tevékenységét akarja biztosítani.

3. A szerződés külön is kiemeli, hogy a jogok a népcsoportot, mint kollektivitást illetik ugyan, de kihangsúlyozza, hogy a népcsoport tagjaira is vonatkoznak.

4. A megegyezés csak egyetlen általános anyagjogi kisebbségi rendelkezést tartalmaz s a többi mind az alaki jog keretei között mozog. Ezzel a jogalkotónak az volt a célja, hogy a kisebbségvédelem *hatásosságát és kölcsönösségét* biztosítsa.

3. A német-román kisebbségi egyezmény.

A romániai német népcsoport jogállását a német és román kormány 1940. aug. 30-án Becsben kötött egyezmény alapján rendezte. Az egyezmény csupán egyetlen szakaszból áll, amely szerint a két kormány egységes óhaja, hogy a kisebbség (t. i. a német kisebbség) jogi helyzete a kormány és a népcsoport vezetői közt tartandó közvetlen tárgyalásokon határozassék meg. Ennek következményei voltak azok a tárgyalások, amelyeket a román kormány a romániai német kisebbség vezetőivel folytatott s melynek eredményeképpen a román kormány elismerte, hogy a németeket a román államban ugyanazok a jogok illetik, és kötelesek terhelik, mint az etnikai románokat. A német népcsoport kollektív jogokat nyert, amelynek egyedüli reprezentánsa a német nemzetiszocialista munkáspárt. A népcsoport és a kormány megegyezése alapján elhatározták:

1. hogy a romániai német népcsoport teljesjogú jogi személyiséggel bír.
2. a német népcsoportoz tartozik az, aki németnek vallja magát és bejegyzését kérte a német népi kataszterbe.
3. a romániai német népcsoport tagjai részére a román kormánnyal egyetértésben a fenti párt olyan rendeleteket hoz, melyek a németség belső életére vonatkoznak.
4. a romániai német népcsoport képviselője és végrehajtó szerve a német nemzeti szocialista munkáspárt.
5. a romániai német népcsoportnak a németséghez való tartozását a horogkeresztes lobogó juttatja kifejezésre, míg azt, hogy a román állam kebelében éli le életét, a legionista Románia lobogója jelképezi . . .

Ez a határozat a legnagyobb engedményeket ill. jogosítványokat tartalmazza, amelyeket egy népcsoport elnyerhet. A rendkívüli jogosítványokat a következőkben emelhetjük ki:

1. A német népcsoport az uralkodó román néppel teljesen *egyenrangú*. Ennek következtében a német népcsoportot államalkotónak kell tekinteni. A román alkotmány 27. szakasza értelmében a polgári és katonai közhivatalok elnyerésénél tekintettel kell lenni „a román nemzet többségi és államalkotó jellegére“. Ha

tehát a német népcsoport teljesen egyenjogú a románsággal, úgy nyilván államalkotó is egyúttal.

2. A német népcsoport jogi személyiségét elismerték. A kollektívum reprezentánsa kizárólag a német nemzeti szocialista munkáspárt.

3. A romániai német népcsoportot, illetve annak képviseleti szervét megilleti a népcsoport belső életére vonatkozó *rendeletalkotási jog*. Ez a rendelkezés az újabb kisebbségvédelmi jogszabályok legnagyobb újításai közé tartozik, amennyiben a népcsoport önálló igazgatását teszi lehetővé. Egyetlen megszorítást tartalmaz, amikor a rendeletek kibocsátásának jogát a román kormányzat engedélyétől, illetve beleegyezésétől teszi függővé.

4. A határozat meghozatalában, az eddigi szokástól eltérően, nem a két népiség anyaállama vett részt, hanem a román kormány saját kisebbségével egyetértésben hozta azt. Nemzetközi jogi alapjai a határozatnak annyiban vannak, amennyiben a német és román kormány előzőleg a kisebbségi kérdés ilymódon való rendezését határozta el.

Az új rendszernek az iskolakérdést szabályozó rendelkezése már az előbb ismertetett szellemben született meg:

1. A román nyelv tanítása a német elemi iskolákban a harmadik osztályban kezdődik és heti két beszéd- és értelemgyakorlati órára korlátozódik.

2. A román történelmet és földrajzot német nyelven tanítják.

3. A középiskolákban az alsó négy osztályban nem tanítják a francia nyelvet.

4. Az iskolatörvény általános keretei között a németség maga dolgozza ki tantervét.

5. Az érettségi német nyelven és német bizottság előtt történik.

6. A német Birodalomban kiadott doktori oklevelek különvizsga, valamint illeték nélkül érvényesek. Azokat a főiskolai hallgatókat, akik a német Birodalomban tanultak, minden további nélkül felveszik a romániai fői kólákba.

7. Felekezeti tanerők képesítési vizsgájukat külön bizottság előtt teszik le, melynek tagjai sorában két német nyelvű tanár is helyet foglal. A vizsgán a jelöltek kiségtésképpen a német nyelvet is használhatják.

4. A román kisebbségi státútum.¹⁶⁾

Románia a kisebbségvédelem terén új utakra lépett, amikor saját elhatározásából, az új alkotmány alapelveiből kiindulva a kisebbségi kérdéskomplexumot a belső jogalkotás útján igyekezett megoldani. Ennek az igyekezetnek kezdeti megnyilvánulásai azok a jogszabályok, amelyeket a jogi irodalomban „román kisebbségi státútumnak” neveznek. A jogszabálygyűjtemény három különböző erejű jogforrásból áll:

¹⁶⁾ Lásd bővebb kifejtését: Mikó Imre: „A román kisebbségi státútum” Kolozsvár, 1938.

1. A Monitorul Oficial (hivatalos lap) 1938 május 4-i számában megjelent királyi rendelettvény.

2. A Monitorul Oficial 1938 aug. 4-i számában megjelent és az előbbi törvény végrehajtási utasítása.

3. Végül az 1938. évi aug. 4-én megjelent minisztertanácsi jegyzőkönyv, amely a kisebbségi főköormánybiztosság működési aLapel-veit foglalja magában.

A kisebbségi státútum tartalmával azért kívánunk részletesebben foglalkozni, mert jelenleg ez a jogszabálygyűjtemény foglalja magában a romániai magyar kisebbségre vonatkozó jogok összességét. Míg ugyanis a német kisebbség helyzetét a bécsi német-román egyezmény alapján rendezték, a Délerdélyben maradt magyar népcsoport jogi státúsára továbbra is a státútum maradt irányadóul.

A kisebbségi státútum tartalmát tekintve, megállapíthatjuk, hogy a kisebbségvédelem által már alkalmazott általános jogelveknek tételes megfogalmazását adja.

A rendelettvény első intézkedésével az eddig a kultusz- és művészeti minisztérium mellett működő kisebbségi ügyosztályt a miniszterelnökség mellé helyezi át és kisebbségi főköormánybiztosság rangjára emeli. Feladata a következőkben merül ki:

1. Felügyelet gyakorlása a különböző törvényhozási és közigazgatási intézkedéseknek a kisebbségekkel történő alkalmazása fölött.

2. Szükség esetén az érdekelt hatóságok felhívása arra, hogy pontosan egységesen és méltányosan alkalmazzák a fentemlített törvényhozási és közigazgatási intézkedéseket és

3. a kisebbségek életével kapcsolatos különböző kérdések tanulmányozása és előterjesztéstétele az illetékes fórumokhoz a szükségesnek tartott megoldásokat illetően.

A köormánybiztosság kapcsolatot tart fenn az egyes hatósági szervekkel, amelyek kötelezve vannak arra, hogy a kisebbségeket érintő ügyekben a főköormánybiztosság véleményét kikérjék.

A hatóságok viszont a főköormánybiztosság rendelkezésére bocsátják mindazt a dokumentációs anyagot, amelyre működése közben szüksége lehet. Végül a köormánybiztosság közvetlen kapcsolatban áll a miniszterelnökkel, akinek közvetítésével javaslatokat terjeszthet az egyes szakminisztérium elé. A miniszterelnök, valahányszor szükségét látja, a főköormánybiztost a minisztertanácsba meghívhatja. A szervezés szempontjából a főköormánybiztosság ügyosztályokra oszlik. Az ügyosztályok tisztviselőinek ismerniük kell a megfelelő kisebbségek nyelvét.

A kisebbségek kötelességeit az állammal szemben a végrehajtási utasítás első három pontja sorolja fel:

1. Minden román etnikai származásra és vallásos hitre való tekintet nélkül köteles a hazát élete értelmének leglényegesebb alapjaként fel-fogni.

2. A román állampolgárok nyelvre, fajra vagy vallásra való tekintet

nélkül egyenlők a törvény előtt, amelyet tisztelni és -annak magukat alávetni tartoznak.

3. Az érvényben levő törvények az összes román állampolgároknak nyelvre, fajra vagy vallásra való tekintet nélkül azonos polgári és politikai jogokat, ugyanazon bánásmódot és ugyanazon garanciákat biztosítják.¹⁷⁾

Elvileg tehát a teljes jogegyenlőség megvalósítása a cél.

A nyelvhasználat terén a statútum általában ugyanazokat a jogokat biztosítja, mint a versailles-i rendszer. Minden kisebbségi román állampolgárnak jogában áll anyanyelvét vallási téren, a sajtóban, személyes és kereskedelmi érintkezésben valamint a törvény által engedélyezett egyesületekben és gyűléseken szabadon használni. A bíróság előtti szabad nyelvhasználat terén megfelelő könnyítéseket fognak tenni. A községi tanácsokban a kisebbségek saját nyelvükön szólalhatnak fel, a jegyzőkönyvet azonban románul vezetik. A románul nem tudó egyének saját nyelvű beadványokban fordulhatnak a községi elöljárósághoz, de a kérés román nyelvű hiteles fordítását is csatolni kell. Ez utóbbi rendelkezés sokat levon e jogszabály értékéből, mert a hiteles fordítás megszerzése sokszor nehézségekbe ütközik. Pluszt jelent a kisebbségek szempontjából az a rendelkezés, amely a lapok címlapján a megjelenési helynevet a kisebbségek nyelvén is megengedi feltüntetni. Ezzel a kisebbségek egy igen régi jogsérelme nyer legalábbis jogilag kedvező megoldást. A családnevek ezentúl eredeti helyesírással írandók. A kereskedelmi és ipari cégtáblákon alkalmazott felírások kérdése is megoldást nyer, amennyiben a statútum a magyar felírás használatát is megengedi, de csak ugyanolyan nagyságú betűkkel, mint a román felírás. A bíróság előtti eljárásban a fél anyanyelvén is felszólalhat feltéve hogy ügyvédje nincs. A hivatalok levelezése román nyelven bonyolítandó le. A kisebbségek által jelentős számban lakott községekben a községi hivatalnokoknak ismerniük kell a megfelelő kisebbség nyelvét.

A statútum az iskolák, egyházak, és más jótékonyági intézményekről így rendelkezik:

1. „A kisebbségi állampolgárok a többi román polgárokhoz hasonlóan élvezik a jogot, hogy saját költségükön jótékonyági, vallási vagy társadalmi intézményeket, iskolákat és bármely más nevelő intézményt létesíthetnek, vezethetnek és ellenőrizhetnek, ezeken belül saját nyelvüket használhatják és vallásukat szabadon gyakorolhatják, a kultusztörvény vonatkozó intézkedéseinek megfelelően.“

Nagyjelentőségű a minisztertanácsi jegyzőkönyv 5. cikke, amely a következő elvi jelentőségű szabályt tartalmazza: „A gyermekek neveléséért törvényesen felelős személyek (apa, anya vagy

¹⁷⁾ A statútum teljes szövegét lásd: dr. Rónai András: „Románia rendezni kívánja a kisebbségi ügyekért“ című értekezésében. Külügyi Szemle 1938. okt.

gyám) egyedül jogosultak a gyermek etnikai hovatartozandóságának megállapítására s beírathatják őt a felekezeti iskolába, az állami iskolába vagy bármely más felekezeti iskolába.“ A cikknek igen nagy horderejű megállapítása hivatva lenne arra, hogy a névelemzéssel felmerült nehézségeket megoldja. Sajnos ez a rendelkezés látszólag ellentétben áll a közoktatási törvény azon passzusával, amely szerint „a román származású állampolgárok, akik anyanyelvüket elfelejtették, tartoznak gyermekeiket csakis román előadási nyelvű iskolába íratni.“ A felmerült bizonytalanságot egy kompromisszummal oszlatták el, amely szerint „azok a tanulók, akiknek etnikai hovatartozandóságuk kétségtelen, az állami iskolákba fognak beiratkozni.“¹⁸⁾ Az egyházak és magánszemélyek iskolákat létesíthetnek, de meg kell szerezniük a nyilvánossági jogot. A kisebbségek vasárnapi iskolást, valamint a mindkét nembeli fiatal-ság egyesületei a törvényes intézkedések és az illetékes hatóságok által jóváhagyott alapszabályok szerint működhetnek. A kisebbségi felekezeti iskolák vallástanárainak saját teológiai akadémiáikon szerzett diplomájuk érvényes lesz, de a képesítő (capacitate) vizsgák alól ők sem mentesülnek. A kisebbségi középiskolások régi sérelmét van hivatva orvosolni az a rendelkezés, amely szerint a kisebbségi felekezeti líceumokban, a baccalaureatusi vizsgákon olyan tanárokat fognak kinevezni, akik ezeknek a tanulóknak anyanyelvét ismerik.

Az egyházakra vonatkozó szabályok közül a legnagyobb figyelmet érdemli az a rendelkezés, mely a történelmi kisebbségi egyházak önkormányzathoz való jogát elismeri. „A közigazgatási hatóságok kötelesek a történelmi kisebbségi egyházak képviselőinek tiszteletben tartani azt a jogát, hogy önkormányzati úton vezessék és intézzék az összes egyházi pénzügyi, alapítványi kérdéseket szervezeti szabályzataik szerint, amennyiben ezek nem ellentétesek a közrendi törvényekkel.“ Az állam tehát megengedi, hogy a történelmi kisebbségek egyházait önkormányzati úton vezessék. A közigazgatási hatóságok az istentisztelet rendjébe nem avatkozhatnak bele. Végül intézkedik a státútum, hogy a felekezetek lelkészei ugyanolyan államsegélyben részesüljenek, mint a román egyházak lelkészei.

A kisebbségi bankok és szövetkezetek a románság megfelelő szerveihez hasonló feltételek mellett szabadon működhetnek ill. fejlődhetnek. Bár Romániában csak nemzetiszínű zászló kitűzése van megengedve, a kormány egyes egyesületeknek megengedheti, „hogy bizonyos helyeken megkülönböztető zászlóikat vagy jelvényeiket használhassák.“ A továbbiakban a minisztertanácsi napló felsorolja a fontosabb egyesületeket, amelyeknek segélyezéséről, ill. Ügyeiknek elintézéséről gondoskodni fog. Ezek:

¹⁸⁾ Mikó Imre: „A román kisebbségi státútum.“ 8. old.

1. Az Erdélyi Múzeum Egyesület,
2. a sepsiszentgyörgyi Székely Múzeum,
3. a marosvásárhelyi „Teleki“ könyvtár, és
4. az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület.

Érdekes jelenség, hogy a statútum csak magyar egyesületeket sorol fel, ami kétségtelenül a magyar kultúra erdélyi vezetőszerpét igazolja.

A rendeletörvény a községelyekről ezeket mondja ki: „Azokban a helységeben, ahol a lakosság tekintélyes részét kisebbségi polgárok képezik, az ezen kisebbségi polgárok által törvényesen létsített nevelési, vallási vagy jótékonyági intézmények méltányos részt fognak kapni az állami vagy helyi összegekből — figyelembe véve természetesen az ugyanazon kisebbségnek szentelt, hasonló célú állami intézményeket is.“ Az állam továbbá a költségvetésben megfelelő összeget fog a kisebbségi iskolák fenntartóinak juttatni, úgyszintén a községi költségvetésből is részesednek a kisebbségi iskolák. Az iskolaszék szervezéséről szóló törvény ugyanis előírja, hogy minden község köteles kulturális célokra a költségvetés 14%-át előirányozni. Ebből az összegből, a kisebbségi tanulók az összes tanulóknak számához viszonyított arányuknak megfelelően részesednek.¹⁹⁾ Végül biztosítja a statútum, hogy „a kisebbségi polgárok által nagyobb számban lakott helységeben a román kormány minden könnyítést megad, hogy ezen kisebbségi polgárok gyermekei számára biztosítsa a lehetőséget, hogy az állami elemi iskolákban saját nyelvükön tanuljanak.“ Ez a rendelkezés tehát a kisebbségi tagozatok felállítását teszi lehetővé az állami iskolákban.

A hivatali tisztségek viselésére vonatkozólag a statútum kijelenti, hogy „a kisebbségi román polgárok a különböző foglalkozásokat az ország többi polgáraihoz hasonló feltételek mellett üzhetik és kinevezhetők közszoigálatokba, hivatalokba,“ ugyanilyen értelemben rendelkezik a minisztertanácsi napló 12. cikke is, amikor ezt mondja: „Valamely román állampolgár faji származása, vagy nyelvi és vallási különbsége nem képez akadályt állami, megyei, vagy községi hivatalok elfoglálásánál.“ Megnyugtatóan hangzik, hogy azok az állami illetve községi tisztviselők akiknek román iskola által kiadott diplomájuk van, mentesülnek a nyelvvizsga alól Hasonlóképen nem állíthatók nyelvvizsgára azok, akik már egyszer sikerrel tettek le nyelvvizsgát. Azokban a községeben, ahol az etnikai, vagy vallási kisebbségekhez tartozó román állampolgárok jelentős arányban laknak, a bírót vagy helyettesét a kisebbségiek közül kell kinevezni. Végül fontos rendelkezése a statútumnak, hogy „a történelmi kisebbségekhez tartozó román állampolgárok képviselve lehetnek az illető tartományban a kereskedelmi és ipar-

¹⁹⁾ Mike Imre id. m.

kamarákban, mezőgazdasági kamarákban és munkakamarákban.“ Ez a rendelkezés a hivatásrendiség bevezetését szándékozik előkészíteni.

Miután a statútum rövid tartalmi ismertetését adtuk, rá akarunk mutatni azokra a sajátságokra, amelyek jelen jogszabálygyűjtemény jellemzői, s amelyek a statútumot különleges jelentőséggel ruházzák fel.

1. A statútumot u. n. „kerettörvény“-nek nevezhetjük. Nem tartalmazza a kisebbségek jogainak kimerítő felsorolását. Sok helyen hézagos, kifejezései homályosak, ami könnyen jogbizonytalanságot idézhet elő. Különösen az a tény von le sokat értékéből, hogy egyes rendelkezései a román alkotmánytörvénnyel vannak ellentétben. (Lásd az állami hivatalok betöltésére vonatkozó rendelkezéseket: dr. Mikó Imre i. m.) Az alkotmány 27. szakasza kimondja, hogy a hivatalok betöltésénél tekintettel kell lenni „a román nemzet többségi és államalkotó jellegére.“ A statútumban kimondott teljes egyenjogúság tehát nem valósítható meg, mert az alkotmánynyal közönséges törvény nem állhat ellentétben.

2. Rendelkezései seholsem lépik túl a párizskörnyéki békék kisebbségvédelmi jogszabályait.

3. A törvény tele van kétes kifejezésekkel, amelyek jogbizonytalanságot idéznek elő. Ilyenek: „könnyítések fognak tétetni“, „kinevezhetők és véglegesíthetők“, „megfelelő hányadot“ „méltányosan fog elintéztetni“, „tekintélyes részét“, stb. Ezen bizonytalan fogalmakat új rendelettel kellene határozottan körülírni.

4. A törvénynek nincs szankciója, ami erősen csökkenti gyakorlati értékét.

A romániai magyarság jelenleg a Magyar Népközösség kereitei között fejt ki tevékenységet, mely egyúttal a magyarság egyetlen jogi képviselője is. Az új alkotmány életbeléptével az eddigi összes politikai pártok beszüntették tevékenységüket, így a Magyar Párt is, aminek következtében a magyarság politikai képviselője nélkül maradt. 1938. dec. 16-án rendelet jelent meg, amelynek értelmében megalakul a Nemzeti Újjászületés Frontja (Frontul Rena[^]terii Nationale) mint egyetlen politikai párt. A magyarság vezetői kifejezték azon óhajukat, hogy a magyar népcsoport hajlandó a románsággal együttműködni, ha a N. U. F. keretein belül külön tagozatban szervezkedhetnek. A tárgyalások eredményeképpen 1939 jan. hó 17-én megegyezés jön létre, amely szerint a magyarság korporatíve beilleszkedik a Frontba, melynek direktóriumában és nagytanácsában egy ill. tíz helyet kap; a magyarság szakmai testületéi is korporatíve fognak beilleszkedni az ország hasonló szervezeteibe: közművelődési, gazdasági és társadalmi célkitűzéseit pedig a magyarság külön szervezetben művelheti. Ez a szervezet a Magyar Népközösség, amely független lévén a politikai szervezettől, nagymértékben lehetővé tette a magyarság gazdasági és kulturális megerősödését.

A romániai Magyar Népközösség hivatalos szócsöve a temesvári Déli Hírlap.

5. A német-magyar kisebbségi egyezmény.

A magyarországi kisebbségek védelmére vonatkozó szerződések között nagy jelentőséggel bír az a megállapodás, amely a magyar és német kormány között 1940. aug. 30-án Bécsben jött létre s a magyarországi német népcsoport jogállását szabályozza. Szövege a következő:

„Attól az óhajtól vezérelve, hogy a német népcsoport helyzetét Magyarországon a kölcsönös barátságos kapcsolatoknak megfelelően rendezzék, a m. kir. kormány és a birodalmi kormány a következő megállapodást kötötték:

I.

A m. kir. kormány biztosítja a német népcsoporthoz tartozó személyeknek azt a lehetőséget, hogy német népiségüket korlátozás nélkül megőrizhessék. Gondoskodni fog arról, hogy a német népcsoporthoz tartozó személyeknek a népcsoporthoz való tartozás tényéből és amiatt, hogy a nemzeti szocialista világnézetet vallják, semmiféle módon és semmiféle téren hátrányuk ne származzék. A népcsoporthoz az tartozik, aki magát a németiséghez tartozónak vallja s akit a Magyarországi Németek Szövetségének vezetősége népi németnek (volksdeutsch) elismer. Ezeknek az alapelveknek megfelelően kiváltkép a következők állapíthatnak meg:

1. A német népcsoporthoz tartozó személyeknek az idevonatkozó általános szabályok figyelembe vételével joguk van arra, hogy szervezkedjenek, és hogy különleges célokra, mint aminők pl. az ifjúság gondozása, a sport, a művészeti tevékenység stb. egyesületeket alakítsanak.

2. A népcsoporthoz tartozó személyek Magyarországon minden hivatást ugyanolyan előfeltételek és feltételek mellett gyakorolhatnak, mint a többi magyar állampolgár.

3. A népcsoporthoz tartozó személyekre, Magyarország összes népességéhez viszonyított arányszámuknak megfelelően, tekintettel lesznek a magyar hivatalok betöltésénél és az önkormányzati testületek megalakításánál, amennyiben a betöltés kinevezés útján történik. A népi német hivatalnokok kiváltképen a német népi települési területeken működő hatóságoknál s a fölélük rendelt központi hatóságoknál alkalmazandók.

4. A népcsoporthoz tartozó személyek valamennyi gyermekének lehetővé kell tenni, hogy ugyanolyan feltételek mellett, mint amilyenek a magyar iskolákra nézve érvényesek, népi német iskolákban nevelkedhessenek, és pedig közép-, középfokú és elemi iskolákban, valamint szakiskolákban. Alkalmas népi német tanítóknak elegendő utánpótlás kiképzését magyar részről mindenképen elő fogják mozdítani.

5. A népcsoporthoz tartozó személyeknek joguk van arra, hogy nyelveket szóban és írásban, mind személyes és gazdasági viszonylataikban, mind pedig nyilvános gyűléseken szabadon használják. Németnyelvű napilapoknak, folyóiratoknak és egyéb kiadványoknak közzétételét nem fogják olyan korlátozásoknak alávetni, mint amilyenek megfelelő magyar nyelvű kiadványok közzétételére nem érvényesek. Olyan közigazgatási körzetekben, ahol a német népcsoporthoz tartozó személyek az összes népességnek legalább egyharmadát teszik ki, ezek az illető kerületekben a hivatalos érintkezésben a német nyelvet használhatják.

6. A népcsoport jogosult a gazdasági önszegélyre és szövetkezeti ügyeknek kialakítására.

7. Magyar részről kerülni fognak minden olyan rendszabályt, amely a kényszerű asszimiláció célját szolgálhatná, különösen a népi német családnevek magyarosítása útján. A népcsoporthoz tartozó személyeknek joguk van arra, hogy a családjuk által előbb viselt nevet újra felvegyék.

8. A népcsoporthoz tartozó személyeknek kulturális téren joguk van a nagynémet anyaországgal szabadon érintkezni.

II.

A m. kir. kormány és a birodalmi kormány között teljes egyetértés áll fenn arra nézve, hogy a fentti alapelvek semmiképpen se érintsék a lojalitásnak azt a kötelességét, amellyel a népcsoporthoz tartozó személyek a magyar államnak tartoznak.

A szerződés harmadik pontja a visszatért erdélyi részek német népességének a Birodalomba való telepítési feltételeit szabályozza.²⁰⁾

A szerződés tartalmából mint lényeges rendelkezéseket kiemelhetjük:

1. Amint az egyezmény bevezetéséből látható, a szerződés célja a két állam között fennállott jóviszony további kiépítése.

2. A magyarországi német népcsoport egyes tagjai alanyai az egyezményből származó jogoknak és köteleességeknek: az egyezményben Magyarország van kötelezve, ill. Németország van jogosítva bizonyos magatartás tanúsítására a német kisebbséghez tartozó személyek javára.

3. Maga a népcsoport, mint ilyen, nem jogi személy.

4. A német népcsoporthoz való tartozás két kritériumtól van függővé téve: az egyéni bevallástól, és a Magyarországi Németek Szövetsége elismerésétől. Ez utóbbi feltétel a népi elv azon tételéből fakad, hogy a népi közösség belső szuverénitása lehetővé teszi a népcsoportnak, hogy maga döntsön arról, ki tartozzék tagjai közé és ki nem. Ezzel a szerződés a nemzetiséghez tartozás megállapításának kombinált rendszerét fogadja el amely nemcsak egyéni hanem külső (objektív) ismérveket is figyelembe vesz.

5. A német népcsoporthoz csak azok a németek tartozhatnak, akik magyar állampolgárok. Ezt a tételt ugyan „*expressis verbis*“ nem mondja ki az egyezmény, de „*implicite*“ következtetni lehet a 2. szakasz azon megállapításából, hogy „a fenti alapelvek semmiképp se érintsék a lojalitásnak azt a kötelességét amellyel a népcsoporthoz tartozó személyek a magyar államnak tartoznak.“ Nyilvánvaló, hogy lojalitással az állam iránt csakis az állampolgárok tartoznak.

6. A magyar kormány kötelezettséget vállal olyan irányban, hogy a német népcsoporthoz tartozó személyeknek biztosítja „népiségük“ korlátozás nélküli megőrzését.

²⁰⁾ A szerződés teljes szövegét lásd: Budapesti Közlöny 1940. 271. sz.

7. Igen fontos rendelkezés az is, amely szerint Magyarország kötelezettséget vállal abban az irányban, hogy „a német népcsoporthoz tartozó személyeknek a népcsoporthoz való tartozás tényéből és amiatt, hogy a nemzeti szocialista világnézetet vallják, semmiféle módon és semmiféle téren hátrányuk ne származzék.“

8. A német népcsoporthoz tartozó személyeknek, az idevonatkozó általános előírások figyelembevételével joguk van arra, hogy szervezkedjenek és hogy különleges célokra, mint minők pl. az ifjúság gondozása, a sport, a művészeti tevékenység stb. egyesüléseket alakítsanak. Ez a rendelkezés különleges kikötéseket nem tartalmaz s ezért úgy kell értelmezni, hogy a fenti jogokat a német népcsoport csak olyan mértékben gyakorolhatja, amely mértékben a többi magyar állampolgár is gyakorolja.

9. A negyedik cikk így rendelkezik: „a népcsoporthoz tartozó személyek valamennyi gyermekének lehetővé kell tenni, hogy ugyanolyan feltételek mellett, mint amilyenek a magyar iskolákra érvényesek, népi német iskolákban nevelkedhessenek, és pedig közép-, középfokú és elemi iskolákban, valamint szakiskolákban“. Nem mondja meg azonban a szöveg, hogy állami vagy felekezeti iskolákra gondoltak-e a szerződő felek.

10. Magyar részről kerülni fognak minden olyan rendszabályt, amely a kényszerű asszimiláció céljait szolgálná, különösen a népi német családnevek magyarosítása útján. A német népiség megőrzése érdekében tehát minden erőszakos asszimilációs kísérlet tiltva van és különösen a névmagyarosítás erőszakolása. Ez a rendelkezés azonban az állam ilyenirányú kísérleteire irányul. Ennek következtében a németeknek joguk van arra, hogy családnevüket az előbb viselt névre változtassák át. Mivel nincs megmondva, hogy csak az eredeti német nevet lehet ismét felvenni, a jogosultak az előbb viselt nevet akkor is felvehetik, ha az nem volt német hangzású.

11. Lényeges rendelkezés végül az is, amely kimondja, hogy „a népcsoporthoz tartozó személyeknek kulturális téren joguk van a nagynémet anyaországgal szabadon érintkezni.“ A népcsoportok szabad érintkezése ill. együttműködése meg van engedve.²¹⁾

Ezen lényeges rendelkezéseken kívül még más, kevésbé fontos szabályokat is tartalmaz, mivel azonban ezek az általános kisebbségi jogok körébe tartoznak s újítást nem jelentenek ismeretüktől eltekintettünk.

A visszatért északerdélyi részek német lakosságának hazatelepítéséről szóló szakaszra vonatkozólag csupán azt akarjuk megállapítani, hogy az a német lakosság erre vonatkozó kérésére keletkezett és nem kényszerű hanem önkéntes hazatelepítést ír elő,

²¹⁾ A szerződés kimerítő ismertetését lásd: Flachbarth Ernő: „A bécsi német-magyar jegyzőkönyv“. Kisebbségi Körlevél. 1943. május.

amennyiben a jog gyakorlását egyedül az érdekeltek akaratától teszi függővé.

A szerződés tehát, amint előbb kifejtettük nem ismeri el a német kisebbség kollektív jellegét. Azokban a pontokban viszont, ahol a kényszerű asszimiláció megtiltásáról, a szervezkedés határozott biztosításáról, a kulturális kapcsolatoknak fenntartásáról, a nemzetiszocialista szellemben való nevelés biztosításáról, a hivatalokban való aránylagos alkalmazásról van szó, az új európai kisebbségvédelmi jog hatása mutatkozik.

6. A két bécsi döntés kisebbségvédelmi rendelkezései.

Bár a két szerződés nem kifejezetten kisebbségvédelmi céllal jött létre, a dolog természetéből kifolyólag kisebbségvédelmi rendelkezéseket is tartalmaz. Ezeknek célja, hogy az újonnan kisebbségi sorsba jutott népcsoportok jogállása egyenlőség alapján rendeztessék.

Az első bécsi döntés (1938 nov 2.) negyedik és ötödik cikke tartalmaz ilyenirányú intézkedéseket. Főbb rendelkezések:

1. Az állampolgársági és opciós kérdések rendezését külön magyar-cseh-szlovák bizottságra bízta.

2. Hasonlóképen magyar-cseh-szlovák bizottságnak kell megállapodnia a Cseh-Szlovákiában maradó magyar nemzetiségű egyének és az átengedett területeken megmaradó nem magyar nemzetiségű egyének védelmére vonatkozó közelebbi rendelkezésekben. Ez a bizottság fog különösen arról gondoskodni, hogy a pozsonyi magyar népcsoport ugyanolyan helyzetbe jusson, mint a többi ottani népcsoport.

Ezek a rendelkezések tehát nem anyagi jogi, hanem alaki jogszabályokat statuálnak. A függő kérdések megoldását szakemberekből álló bizottságra bízák ami a gyakorlati megoldás sikeressége mellett szól. Különös fontossággal bír az az egyetlen anyagi jogi rendelkezés, amely a pozsonyi magyar népcsoportnak a többi népcsoportokkal való egyenjogúságát kategorikusan kimondja.

A második bécsi döntés (1940. aug. 30.) kisebbségvédelmi vonatkozású rendelkezései:

1. Mindazon román állampolgárok, akik a döntés idejében a Románia által átengedendő területen állandó lakhellyel bírtak, a magyar állampolgárságot minden további nélkül megszerzik. Az állampolgárság megszerzése tehát nem függ a nemzetiségi hovatartozástól.

2. A Magyar Kir. Kormány kötelezi magát arra, hogy azokat a személyeket, akik a döntőbírói határozat alapján a magyar állampolgárságot megszerzik, de román nemzetiségűek, a többi magyar állampolgárral egyenlőknek veszi. Ugyanez a kötelesség áll fenn a román kormányra nézve is. A két kötelezettség kölcsönös vállalása azonban nem jelent viszonyosságot, mert a két kötelezettség gyakorlati megvalósítása nem tételet egymástól függővé.

3. Az optálási ügyek elintézése a két kormány előzékeny közreműködésével fog megtörténni.

Ágh Béla.

IRODALOM.

- Búza László: „A kisebbségek jogi helyzete.“ Magy. Tudományos Akadémia kiadása. Budapest 1938.
- „A német nemzeti szocializmus nemzetközi jogi felfogása.“ Budapest 1938.
- „A nemzetközi kisebbségi jog jövője.“ Kisebbségi Körlevél. 190. jan.
- Csepreghy László: „A nemzeti kisebbségek politikája.“ Eger, 1934.
- Egyed István: „A kisebbségi kérdés.“ Budapest, 1930.
- Haendel Vilmos: „A nemzetiségek.“ Debrecen, 1928.
- „Politika.“ 1937.
- Flachbarth Ernő: „A kisebbségvédelem jogi és alapvető problémáinak jelentősége a magyar jogtudomány szempontjából.“ Kisebbségvédelem. 1938. 1. sz.
- „A bécsi német-magyar jegyzőkönyv.“ Kisebbségi Körlevél. 1943. máj.
- Elekes Dezső: „Kisebbségi terminológia és számbavétel.“ Kisebbségvédelem. 3. évf. 1—2. szám.
- Egyed István: „Dunavölgye és a magyarság.“ Kisebbségvédelem. 1940 3—4. sz.
- Mikó Imre: „A román kisebbségi státútum.“ Kolozsvár, 1938.
- Faluhelyi Ferenc: „A magyarországi nemzeti kérdés jellege és megoldása.“ Kisebbségi Körlevél. 1942. júl.
- ókeri Polzovics Iván: „Népi elv, népi önrendelkezés.“ Budapest, 1939.
- vitéz Ruttkay László: „A kisebbségek áttelepítése vagy kicserélése.“ Kisebbségvédelem, 1939. 4—5. sz.
- Zádor Miklós: „Nagyromán politika.“ Budapest, é. n.
- báró Wlassics Gyula: „A Nemzetek Szövetsége és Magyarország“. Kelet népe. 1925 május—július.
- Rónai András: „Románia rendezni kívánja a kisebbségi ügyeket“. Külügyi Szemle. 1938. okt.
- „Külügyi Szemle“ külpolitikai nemzetközijogi és világgazdasági folyóirat.
- „Kisebbségvédelem.“ A Kir. M. Pázmány Péter Tudományegyetem Kisebbségjogi Intézetének folyóirata.
- „Kisebbségi Körlevél.“ Nemzetiségi szemle. Pécs.
- „Magyar Kisebbség.“ Nemzetpolitikai szemle. Lugos.
- Carl Schmitt: „Völkerrechtliche Grossraumordnung“. Deutscher Rechtsverlag. Berlin—Wien. 1939.
- Ottlik László: „Új Hungária felé.“ Magyar Szemle. 1928